

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Omgangsvormen en het burgerlijk recht

Memelink, P.

Citation

Memelink, P. (2008). Omgangsvormen en het burgerlijk recht. *Ars Aequi*, 778-780.
Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/13878>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/13878>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

OMGANGSVORMEN EN HET BURGERLIJK RECHT

Mr. Pauline Memelink*

De Leidse Universiteit kent sinds 1 september 2008 een 'Gedragscode omgangsvormen'.¹ Die gedragscode omschrijft wat onder *goede omgangsvormen* en *ongewenst gedrag* moet worden verstaan:

'Goede omgangsvormen: in het algemeen maatschappelijk verkeer als wenselijk dan wel betamelijk ervaren omgangsvormen en gedragingen.

Ongewenst gedrag: in het algemeen maatschappelijk verkeer als onwenselijk dan wel onbetamelijk ervaren gedragingen. Tot ongewenst gedrag in het bijzonder wordt gerekend (seksuele) intimidatie, agressie, geweld en discriminatie. De laatste vormen van ongewenst gedrag zijn nader genormeerd in de Klachtenregeling.'

De gedragscode roept een aantal vragen op. Heeft deze gedragscode en de omschrijving van goede omgangsvormen en ongewenst gedrag zin? En kunnen studenten met deze gedragscode in de hand een correcte bejegening door hun docent afdwingen? Ik plaats er mijn vraagtekens bij.

Het lijkt het College van Bestuur van de Universiteit met de nieuwe gedragscode vooral te doen om het afdwingen van 'goed gedrag'. De gedragscode bepaalt dat docenten en studenten op correcte wijze met elkaar om dienen te gaan

Laat ik duidelijk zijn over het genoemde ongewenste gedrag. Iedere vorm van intimidatie, agressie, geweld en discriminatie door docenten (of studenten) is wat mij betreft onacceptabel. Aan de Leidse universiteit kan over dergelijk gedrag een klacht worden ingediend bij een klachtencommissie, waarna het College van Bestuur bijvoorbeeld disciplinaire maatregelen kan opleggen. In de 'Klachtenregeling (seksuele) intimidatie, agressie, geweld en discriminatie' staat tamelijk concreet omschreven wat daaronder wordt verstaan.² De nieuwe gedragscode verwijst naar die – oudere – klachtenregeling en brengt op dit punt niets nieuws.

Het lijkt het College van Bestuur van de Universiteit met de nieuwe gedragscode dus vooral te doen om het afdwingen van 'goed gedrag'. De gedragscode bepaalt dat docenten en studenten op correcte wijze met elkaar om dienen te gaan. Docenten dienen zich daarbij bewust te zijn van hun voorbeeldfunctie en van de afhankelijkheid en machtsongelijkheid binnen de onderlinge verhoudingen. Zij worden aangemaand de 'nodige afstand' in acht te nemen en hun betrekkingen met studenten vooral zakelijk te houden. Mocht er toch een 'relatie met intiem karakter' ontstaan, dan dient de docent zijn leidinggevende over het bestaan daarvan te informeren.³

Welbeschouwd bevat het civiele recht vooral middelen om 'ongewenst gedrag' aan te pakken, en weinig instrumenten om goed gedrag af te dwingen

Hoe zit het met de afdwingbaarheid van 'wenselijk' of 'maatschappelijk betamelijk' gedrag? Kan een student bijvoorbeeld afdwingen dat de docent hem voutsvoeyeert en met mijnheer of mevrouw aanspreekt, omdat de student dat wenselijk vindt? Kan de hoogleraar eisen dat hij – zoals dat hoort – wordt aangesproken met 'professor' en aangeschreven met 'Hooggeleerde heer (of vrouwe)', of in ieder geval met 'Geachte heer (of mevrouw)', in plaats van met de aanhef 'Hoi'?⁴

Dezelfde vraag is aan de orde in de kwestie van advocaat mr. Enait. Kan hij gedwongen worden om op te staan voor de rechtbank? Zowel de Raad voor de Rechtspraak als minister van Justitie Hirsch Ballin meent dat alle advocaten moeten opstaan voor de rechtbank, uit eerbied voor de autoriteit van het recht.⁵ De deken van de Orde van Advocaten in Rotterdam heeft inmiddels een klacht tegen mr. Enait ingediend.

Raadsheer mr. Ingelse vindt deze poging tot het afdwingen van respect maar onzin.⁶ Hij meent dat je respect uitsluitend kunt krijgen of 'afdwingen' (maar dan in figuurlijke zin) en niet kunt opleggen of voorschrijven. Om precies deze reden is het ook niet mogelijk in rechte excuses af te dwingen; sorry 'moeten' zeggen heeft geen enkele zin.

* Mr. P. Memelink is docent en promovenda bij de afdeling burgerlijk recht, Universiteit Leiden. Zij zal op 5 februari 2009 haar proefschrift verdedigen, getiteld: 'De verkeersopvatting'.

- 1 Te raadplegen op www.reglementen.leidenuniv.nl.
- 2 Deze Klachtenregeling is eveneens te vinden op de reglementenwebsite en is in werking getreden in 2000.
- 3 Onduidelijk is het nut van deze laatste bepaling. In de Gedragscode omgangsvormen wordt, anders dan in de Klachtenregeling, over mogelijke disciplinaire maatregelen met geen woord gerept.
- 4 Studenten, u bent gewaarschuwd. Docenten storen zich over het algemeen aan e-mails met de aanhef 'Hoi'.
- 5 Het 'probleem' is in de praktijk overigens verwaarloosbaar klein, nu rechters over het algemeen al klaar zitten wanneer de advocaten de rechtszaal binnenkomen. Alleen bij de Hoge Raad en bij de Ondernemingskamer wordt het gebruik bij mijn weten in ere gehouden.
- 6 Zie zijn column d.d. 8 september 2008 in het NRC, te lezen via: www.nrc.nl/opinie/article1976244.ece/Laat_Enait_toch_lekker_zitten.

34.1

Vanuit juridisch oogpunt zit daar wel wat in. Afgezien van het indienen van een – al dan niet tuchtrechtelijke – klacht kan de student of rechter die zich onheus bejegend voelt, weinig beginnen. Door middel van een klacht kan het gewenste gedrag niet worden afgedwongen. De klacht zal immers hoogstens leiden tot disciplinaire maatregelen, niet tot het opleggen van het gewenste gedrag.

Een strafrechtelijk verbod tot tutoyeren of een gebod om op te staan voor de rechtbank bestaat niet. Ook het civiele recht brengt ons niet veel verder. Welbeschouwd bevat het civiele recht vooral middelen om 'ongewenst gedrag' aan te pakken, en weinig instrumenten om goed gedrag af te dwingen. Wie onbetamelijk handelt is schadevergoeding verschuldigd (art. 6:162 BW); een sanctie op 'verkeerd gedrag'. Het afdwingen van 'betamelijk gedrag' kan alleen door aan de rechter te vragen om dreigend onrechtmatig gedrag op voorhand te verbieden of gewenst gedrag te bevelen (via art. 3:296 BW).

Ongeschreven omgangsvormen veranderen en zijn geen recht. Maar ook geschreven omgangsvormen (met rechtskarakter) kunnen na verloop van tijd hun gelding verliezen

Zo'n vordering slaagt alleen indien sprake is van een dreigende inbreuk op een 'rechtsplicht'. En daar zit hem in de hier genoemde gevallen de crux. Kunnen correcte omgangsvormen worden gezien als een 'rechtsplicht'? Rita Verdonk meent van wel. Onlangs sprak zij zich in het televisieprogramma NOVA⁷ uit voor invoering van een wet die tot handen schudden verplicht. Het idee van zo'n wet spreekt mij niet erg aan. Voor je het weet ben je niet alleen verplicht om Jan en alleman de hand te schudden, maar bijvoorbeeld ook om je collega's op hun verjaardag te zoenen; een ander typisch Nederlands gebruik.

Het gaat in deze discussie over de grens tussen *recht* en *niet-recht*. Van de Leidse hoogleraar Nieuwenhuis zijn de bekende woorden: 'Recht is moraal en burgerlijk recht is burgerlijke moraal'.⁸ Betekent dit nu dat alle moraal ook recht is? Nee, volgens de wetgever uitdrukkelijk niet. In de toelichting op artikel 6:162 BW staat over 'gedragingen in strijd met hetgeen volgens *ongeschreven recht* in het maatschappelijk verkeer betaamt' dat niet alle 'normen der moraal' ook 'rechtsnormen' zijn.⁹ Over beroepsethiek merkt de wetgever nog op:

'[D]at het overtreden van een in een bepaalde groep erkende norm van beroepsethiek alleen dan een onrechtmatige daad oplevert, indien de norm tevens als een regel van ongeschreven recht kan gelden.'

Waar de grens ligt tussen *recht* en *niet-recht* is vaak moeilijk te zeggen en hangt af van de vraag op welk

punt moraal of fatsoen verandert in 'rechtsplicht'. Bij het overtreden van fatsoensnormen of omgangsvormen zal over het algemeen niet snel sprake zijn van strijd met het ongeschreven recht.

Maatschappelijke opvattingen, fatsoensnormen en gebruiken veranderen in de loop van de tijd. Begin vorige eeuw droegen de heren op straat een hoed, die zij afnamen voor de op straat wandelende dames. Tegenwoordig dragen heren vrijwel geen hoeden meer, met uitzondering van minister Plasterk (die daarmee de regel bevestigt). Raadsheer mr. Ingelse merkt in zijn column op dat advocaten over het algemeen niet meer plegen te buigen voor de rechter, zoals zij vroeger deden. Hij ziet dit niet als een gebrek aan respect.

Ongeschreven omgangsvormen veranderen en zijn geen recht. Maar ook geschreven omgangsvormen (met rechtskarakter) kunnen na verloop van tijd hun gelding verliezen. In de advocatenwet mag dan geen verplichting opgenomen zijn om op te staan wanneer de rechters binnenkomen, die verplichting geldt in principe wel tijdens het pleidooi. Artikel 14 van de Advocatenwet bepaalt nog altijd:

'De advocaten pleiten staande, gekleed in het kostuum bij het bijzondere reglement op dat onderwerp bepaald, des goedvindende met gedekten hoofde.'

Uit eigen ervaring weet ik dat advocaten tegenwoordig lang niet altijd meer staande pleiten. Een advocaat met gedekt hoofd heb ik nog nooit in de rechtszaal getroffen. En in bestuursrechtelijke zaken wordt door advocaten veelal *niet* in toga gepleit, juist uit respect voor de tegenpleiter, die meestal een gevolmachtigde (niet-advocaat) is en dus geen toga mag dragen. Handelen advocaten die zich gedragen in strijd met artikel 14 Advocatenwet zodoende onrechtmatig? Het lijkt me sterk. Waarschijnlijker is dat de ratio achter de regel inmiddels is verdwenen.

Dat doet denken aan de anekdote over de grote jurist E.M. Meijers en zijn Zwitserse collega Gutzwiller.¹⁰ De beide hoogleraren troffen elkaar aan weerszijde van een Leidse straat ter hoogte van een rood stoplicht. Bij gebreke van verkeer op de weg liepen zij door het rode licht, terwijl zij elkaar gelijktijdig toeriepen; '*Cessante ratione legis cessat lex*'.¹¹

Laten wij niet alle moraal en fatsoen tot recht willen verheffen, zodat milde burgerlijke ongehoorzaamheid en afwijking van 'de normale gang der dingen' steeds mogelijk blijven

De moraal van dit verhaal? Laten wij niet alle moraal en fatsoen tot recht willen verheffen, zodat milde burgerlijke ongehoorzaamheid en afwijking van 'de normale gang der dingen' – al dan niet door mensen met een iets andere achtergrond – steeds mogelijk blijven.

7 'NOVA'; VARA, NOS & NPS Nederland 2, 26 augustus 2008.

8 J.H. Nieuwenhuis, *Confrontatie & compromis. Recht, retoriek en burgerlijke moraal*, Deventer: Kluwer 2007, p. 4.

9 T.M., *Parl. Gesch. Boek 6*, p. 616.

10 Gememoreerd door prof. mr. Offerhaus tijdens de vergadering van de NJV in 1964. Zie de *Handelingen der Nederlandse Juristen-vereniging 1964-II (94^e jaargang)*, Zwolle: Tjeenk Willink 1964, p. 6.

11 Vrij vertaald: Waar de ratio eindigt, daar eindigt ook de wet.